

Csiki Tamás

A migráns iszlám közösségek integrációja Németországban

Németországot még a 21. század első évtizedében is a bevándorlók társadalmi integrációját viszonylag sikeresen kezelő – ha nem is megoldó – európai mintáországként tekintették. Az országot ugyanis mind a 2005-ös francia, vagy a 2011-es brit eseményekhez hasonló kiterjedt zavargások, mind a madridi (2004) és londoni (2005) stratégiai terrorcselekményekhez hasonló merényletek elkerülték. Éppen ezért nagy médiavisszhangot váltott ki, amikor 2010. október 16-án a Kereszténydemokrata (CDU) – Keresztényszocialista (CSU) kormánykoalíció ifjúsági pártrendezvényén Angela Merkel kancellár (CDU) és Horst Seehofer (a CSU elnöke, Bajorország miniszterelnöke) „a német migrációs politika keserű kudarcáról” beszélt, és új integrációs mechanizmusok, illetve követelményrendszer szükségességét hangsúlyozta, kiemelve, hogy „Németország többé nem befogadó ország”.

2012. március 1-jén a német belügyminisztérium átfogó empirikus integrációs kutatás eredményeit hozta nyilvánosságra, amely segíthet választ találni arra a kérdésre, hogy a 2010 óta kibontakozó politikai vitával párhuzamosan valójában milyen irányba halad a bevándorló közösségek integrációja? A következőkben a társadalmi-politikai kontextusra reflektálva a kutatási jelentés néhány meghatározó következtetését összegezzük.

Társadalmi valóság és politikai vita

A most megjelent kutatási jelentés – *Lebenswelten junge Muslime in Deutsch-*

land – egyik legfontosabb üzenete, hogy empirikus bizonyítékokkal jól láthatóan alátámasztja: a politikai és társadalmi diskurzusban szereplő „muszlimok” képe nem írható le oly módon és azokkal a fogalmakkal, amelyeket a többségi társadalom percepciója diktál, illetve a közbeszédben eddig automatikusan használtak. Szó sincs homogén, egységes, a többségi társadalomtól látványosan szegregációban élő „muszlim közösségekről”, amelyek nemcsak nem tudnak, de nem is akarnak a német társadalom integráns részévé válni.

A bevándorló lakosságról szélesebb perspektívában 2005 óta rendelkezünk pontosabb adatokkal, amiktől lehetővé vált a hivatalos statisztikákban a „bevándorlók leszármazottainak” (*Menschen mit Migrationshintergrund*) rögzítése jelenlegi állampolgárságuktól vagy státusuktól függetlenül. Eszerint mintegy 16 millió német lakosnak (a lakosság 19,5%-ának) voltak felmenői között bevándorlók, akiknek több mint a fele ma már német állampolgár. A 16 millió lakos 32,5%-a már az országban született második vagy harmadik generációs bevándorlóleszármazott. Közülük legalább 2,5 millió török, 1,29 millió lengyel, 1,06 millió orosz gyökerű – legalábbis a földrajzi származás tekintetében, hiszen a Szovjetunióból (volgai németek) vagy Lengyelországból áttelepített-áttelepült német közösségek etnikai különállásáról nem feltétlenül beszélhetünk, míg Törökországból a török és kurd etnikumok tagjai vándoroltak be.

Napjainkban a mindösszesen 7,3 millió főt számláló bevándorló közösségből min-

tegy négyemillió muszlim él Németországban (Franciaországban 4,7, Nagy-Britanniában 2,8 millió) – a 81 milliós lakosság 5%-a (Franciaország esetében ez 7,5, Nagy-Britanniában pedig 4,6%). A németországi muszlimok közel kétharmada (2,5-2,7 millió fő) török etnikumú, 14% délkelet-európai (balkáni) országokból, Albániából, Bosznia-Hercegovinából és Bulgáriából, míg mintegy 8% a Közel-Keletről és 7% Észak-Afrikából származik. Németországban él a Törökországon kívül élő törökök háromnegyede. Ezzel az iszlám a harmadik legnépesebb vallás az országban a katolikus és a lutheránus után. Fontos megjegyezni, hogy az öregedő német társadalomhoz képest a muszlim közösségek születési rátája háromszor magasabb, és az országban élő muszlim lakosság harmada 18 évnél fiatalabb. A kormány adatai szerint a 2000-es évek állampolgársági politikájának lazítását követően ma mintegy 45%-uk német állampolgár.

Mivel a német társadalom önmagát keresztény, nyugati kultúraként („*christlich-abendländische Kultur*”), illetve a zsidó-keresztény eredetű civilizáció részeként („*Jüdisch-christliche Zivilisation*”) határozza meg, az iszlám közösségek (jelen)létét ehhez kell hozzáilleszteni és elfogadni. A kereszténydemokraták által támogatott integrációs diskurzus szimbolikus példája volt, amikor Christian Wulff korábbi államelnök a német újraegyesítés 20. évfordulója alkalmából 2010. október 3-án mondott beszédében arra utalt, hogy az iszlám a német kultúra részévé vált – ami heves konzervatív reakciót váltott ki. Még saját pártjának politikusai is keményen kritizálták, mondván, hogy nem lehet az iszlámot a társadalom alapjait lefektető és fenntartó keresztény–zsidó kultúrával egyenlőként emlegetni. (Wulff kijelentése egyébként

nem a kultúrák egymás közti viszonyára, hanem a bevándorló közösségek mindennapi, megszokott, „elfogadott” jelenlétére célzott.) Angela Merkel kancellár ezzel akkor annyiban egyetértett, hogy a muszlim közösségeknek is az alkotmány, és nem az iszlám vallási joghagyomány (saríja) szerint kell élniük.

A német kormány fontos feladatának tekinti a bevándorlók, így a muszlimok integrációjának elősegítését, ami a belügyminisztérium feladatkörébe tartozik. Ez magában foglalja a vallások közötti párbeszéd megteremtését, a társadalmi kapcsolatok, ezáltal a bizalom, a békés egymás mellett és együttélés feltételeinek erősítését. 2006 és 2010 között a kormányzat integrációs szándékának erősödése volt tapasztalható, ami két irányvonal mentén, a nyelvismeret és az oktatás bevándorló közösségekre történő kiterjesztésével és fokozásával realizálódott. Wulff kijelentésének a célja az volt, hogy explicit módon kifejezze: az iszlám nem csupán a német társadalom által elfogadott jelenség, hanem a mai német társadalom egyik építőeleme. Ez a meglátás azonban olyannyira heves reakciókat váltott ki, hogy rövid időn belül konzervatív fordulatot idézett elő – ahogy azt Horst Seehofer és Angela Merkel emlékezetes beszédei tanúsítják.

Seehofer 2010. október 16-án a CDU–CSU-kormánykoalíció potsdami ifjúsági pártrendezvényén (Jungen Union) az integrációs követelményrendszerre vonatkozó hét pontból álló „tervvel” állt elő, amely az alábbiakban foglalható össze.

1. Németország nem lehet a bevándorlók országa. Az integrációnak nem egymás mellett élést, hanem együttélést kell jelentenie, azonos alkotmányos értékrend alapján, a német kultúra zsidó-keresztény gyökerei és a

kereszténység, a humanizmus, a felvilágosodás tanai szerint.

2. A prognosztizált szakképzett munkaerőhiány nem jelentheti azt, hogy korlátlan bevándorlás indulhat az országba. A képzett munkaerő beáramlása jelenleg is megfelelően szabályozott.
3. A jelenlegi bevándorlási szabályozást sem kvótákkal, sem pontrendszer alapján nem szabad fellazítani.
4. A képzettség mellett a bevándorlók integrációs hajlandóságát és integrációs képességét is figyelembe kell venni a jövőben.
5. A gyermekek családegyesítés keretében történő bevándorlásának korhatárát 12 éves korra kell csökkenteni a jelenlegi 16 évről, mert az megkönnyíti a fiatalok beilleszkedését.
6. Az integrációt megtagadókkal vagy hátráltatókkal szemben következetesen szankciókat kell bevezetni a szociális juttatások terén, beleértve azokat is, akik családtagjaik integrációját akadályozzák.
7. Mivel az integráció előfeltétele a nyelvismeret, azt meg kell követelni, és akár még a kibocsátó országban számon kell kérni.

Ezt Merkel kancellár a következővel erősítette meg: „*A multikulturális megközelítés megbukott, teljesen megbukott. A bevándorlókat nemcsak sürgetni, hanem kötelezni kell az integrációra. Ezeknek a kötelezettségeknek a múltban nem tettek eleget.*” Alapvető probléma viszont, hogy ezek az elképzelések a jövő bevándorlóira irányulnak, és még maradéktalan megvalósításuk esetén sem oldják meg a már Németországban élők integrációjának hiányosságait. Ez tehát csak az érem egyik oldalát jelenti – míg a másik oldalon a német kormány jelenben működő integrációs programjainak erősítése kell, hogy áll-

Német Iszlám Konferencia. Az integrációs párbeszéd vezető fóruma, a Német Iszlám Konferencia jelmondata – „Muszlimok Németországban – Német muszlimok” – magába foglalja az Igazságügyi és Belügyminisztérium által 2006 óta folytatott strukturált integrációs program fő célját. Eszerint egyfelől a bevándorló (akár második, harmadik generációs leszármazott) muszlimoknak németként kell tekinteniük magukra, és azonosulniuk kell a német társadalom alapértékeivel, másfelől a többségi társadalomnak is úgy kell tekintenie rájuk, mint német állampolgárokra, és el kell fogadnia közös társadalmukat. A konferencia erősíteni kívánja a közös értékeket, csökkenteni a különbségeket és enyhíteni az ellentéteket, valamint fokozni a két közösség közötti kapcsolatot. Olyan párbeszédet kíván kialakítani az állam, a többségi társadalom és a muszlim bevándorlók között, amely lehetővé teszi, hogy a muszlimok a német társadalmi kohéziót erősítő módokon integrálódjanak, és csökkenjen a társadalmi polarizáció és szegregáció.

jon. Erre utaló jeleket is láthattunk az elmúlt évben.

A hangsúlyeltolódást példázza az az igény a kormány részéről, hogy a bevándorló közösségek tagjai minden esetben feleljenek meg olyan, a többségi társadalomba való beilleszkedéshez alapvetően szükséges követelményeknek, mint a német nyelv ismerete és használata, ami már középtávon csökkentené a különállást, és gyengítené a párhuzamos társadalmak létét. Ennek megfelelően egyre többen vesznek részt a Szövetségi Bevándorlás- és Menekültügyi Hivatal integrációs kurzusain. Annette Schavan oktatási miniszter pedig már 2010 októberében bejelentette, hogy a következő évtől német nyelvű iszlám imámképzés indul Németország több egyetemén is, elsőként Tübingenben, Münsterben és Osnabrückben, ezzel is elősegítve a nyelvi-kulturális különbségek áthidalását a vallási életben.

Komplex, heterogén valóság: az iszlám bevándorló közösségek helyzete

A belügyminisztérium 2012. márciusi tanulmánya sokkal árnyaltabbá teszi ezt a képet, amikor leszögezi: nem beszélhetünk egyetlen homogén muszlim lélettérről Németországon belül, hanem sokkal reálisabb számos alternatív, egymás mellett létező lélettérről beszélni, ugyanis a nem muszlim német többségi társadalom és a kisebbségi muszlim közösségek kapcsolatai is igen sokszínűek. Ennek megfelelően eltérőek azok a problémák is, amelyeket az integrációs folyamat során meg kell oldani.

A tanulmány alapját a minisztérium megbízásából 2009 februárja és 2011 júniusa között készült átfogó felmérés képezi, amelyet a jeni Friedrich-Schiller-Universität, a brémai Jacobs University, a linzi Johannes Kepler Universitát, valamint a Weimari Piac- és Társadalomkutató Intézet szociológusai, pszichológusai és kommunikációs szakemberei végeztek el. A felmérés központi kérdése az volt, hogy milyen mértékű és mely elemekre épül a Németországban élő muszlim fiatalok körében esetlegesen jelen lévő radikalizmus, illetve radikalizmusra való hajlam. A felmérés során muszlim családok körében készítették interjúkat, két időpontban végeztek telefonos interjúkat, és muszlim fiatalok által látogatott internet fórumokat, valamint német, török és arab nyelvű tévéadókat vizsgálták meg.

A muszlim családok (harmadik generációs bevándorlók és szülei, nagyszülei) körében végzett interjúk legfontosabb eredménye az volt, hogy mindhárom generáció tagjai – vallásos beállítottságuk fokától vagy a német társadalomba történő integrációjuk mértékétől függetlenül – jelentős mértékben elhatárolódnak az isz-

lamista terrorizmustól. Ugyanakkor a megkérdezettek általános véleménye a „Nyugatról” – annak az iszlám világgal fennálló konfliktusai és az iszlamista terrorizmus állandó hangoztatása következtében – túlnyomóan negatív. A válaszadók igen kritikusan szemlélik azt, hogy mind nemzetközi, mind német körökben teret nyert a muszlimoknak a terroristákkal való automatikus azonosítása, valamint az iszlám és terrorizmus összekapcsolása, amit különösképpen a média erősít fel. Válaszaikból jól kivehető az a vágy, hogy a német társadalomba történő integráció mellett fenn tarthassák muszlim identitásukat is.

A két időpontban – 2009 őszén hétszáz, 14-32 év közötti német és más etnikumú muszlim fiatal, majd 2010 őszén az első minta 350 résztvevője körében lefolytatott – telefonos interjúk célja az volt, hogy a német, arab és török nyelven beszélő muszlimok integrációs és radikalizációs tendenciáit felmérjék. Az eredményeket összevetették a lekérdezéssel párhuzamosan nem német muszlimok körében végrehajtott panelvizsgálat eredményeivel is. A felmérésnek ez a része is alátámasztotta, hogy nem beszélhetünk egyetlen homogén muszlim lélettérről.

Ki kell emelnünk azt az általános tendenciát, hogy a megkérdezett német és más etnikumú muszlimok többsége is elkötelezett az integráció mellett: miközben meg kívánják őrizni saját kultúrájuk hagyományait, át akarják venni a többségi német kultúra elemeit is. A kutatás további főbb eredményei:

– Az integráció mint kulturális értelemben vett cél a *német állampolgársággal rendelkező muszlimok* és a *nem német muszlimok* véleményének összehasonlításával szemléltethető legjobban: a *német muszlimok* 78%-a többé-kevésbé fontosnak ítéli meg az integrációt, míg 22%-uk

visszafogottabb, és inkább saját kulturális hagyományaik megőrzését részesítené előnyben. A *nem német muszlimok* körében az integrációt többé-kevésbé fontosnak ítéelők aránya 52%, és 48% nem támogatja a társadalmi elkülönülést sem.

– A megkérdezett *muszlimok* (minden etnikum együttesen) a német nem muszlimokhoz – azaz a többségi társadalomhoz – képest erősebb előítéletekkel bírnak a Nyugattal és a zsidókkal szemben, erősebb a vallási-fundamentalista beállítódásuk, erősen negatív érzéseket táplálnak a Nyugattal szemben, távolságtartóbbak a demokráciával szemben, és nagyobb arányban fogadják el, hogy „az ideológiai alapú törvénykezés védelmet jelenthet a Nyugat által megtestesített fenyegetések ellen.”

– Mind a *német muszlimok*, mind a *nem német muszlimok* körében azonosítható egy csoport, amely „erősen vallásos, erős ellenéréseket táplál a Nyugattal szemben, általában jogkövető magatartást mutat, de nem kíván integrálódni.” Ezt a csoportot a *német muszlimok* körében mintegy 15, a *nem német muszlimok* körében mintegy 24%-ra becsülik. E jellemzők kialakulásában a kutatók feltételezése szerint a „tradicionális vallásosságot”, az „autoriter beállítódást”, a „hatalom- és sikerorientáltsá-

got” és a „csoport-hovatartozás alapján átélt diszkrimináció tapasztalatát” magában foglaló érték- és attitűdkészlet játszhat szerepet. A negatív attitűdöket sok esetben kiegészíti a török tévéadók előnyben részesítése politikai tájékozódás céljából.

– A muszlim fiatalok által látogatott internetfórumok (például a www.vaybee.de vagy a www.ansernet.info) elemzése is ezt a heterogenitást mutatta. A jelentés rámutat: sok fiatal érzi úgy, hogy „a németeknek” az iszlámról alkotott negatív képe alapján diszkriminálják, és ennek a negatív képnek leginkább a média szolgáltatja az alapot. Így azoknak a fiataloknak, akik a német társadalom szerves részévé kívánnak válni, e negatív tapasztalatok ellenére kell pozitív önképet kialakítani, hogy magukat „német-törökként”, „német muszlimként” tudják azonosítani.

A kutatás következtetései között meghatározó az a – nem újszerű, mégis a jelenlegi politikai diskurzusban hangsúlyt érdemlő – felismerés, hogy a muszlim migránsok számára olyan kettős kulturális identitás kialakítása lenne kívánatos, amely egyrészt építhet saját kulturális hátterük megőrzésére, másrészt kötődést alakít ki számukra a befogadó német társadalom felé, és annak szerves részévé teszi őket. ■

Irodalom

Lebenswelten junge Muslime in Deutschland. Bundesministerium des Innern, 2012. 03. 01.

Deutsche Islam Konferenz: <http://www.deutsche-islam-konferenz.de>.

PEW Research Forum: World Muslim Population Projections, 2011.

Götz Nordbuch: *Migration, Islam and National Identity.* Odense, 2011, Center for Mellemøststudier, Syddansk Universitet.

Rostoványi Zsolt: *A németországi iszlám közösségek.* Grotius E-Könyvtár, 2011.

Csicsmann László: Az európai iszlám közösségek társadalmi integrációjának kérdőjelei a biztonságpolitikai kihívások tükrében. In Krizmanits József (szerk.): *Vallási fundamentalizmus. Tradíció, politika és radikalizmus az iszlám világban.* Budapest, 2008, Politológiai Párbeszéd Társasága – L'Harmattan.

Rostoványi Zsolt: *Európai (euro-)iszlám vagy iszlám Európában.* Grotius E-Könyvtár, 2011.